

Soubor medailek a křížů ze zaniklého hřbitova při kostele sv. Petra a Pavla v Unhošti

Marian Krucký – Martin Omelka – Otakara Řebounová

Úvod

Cílem níže předkládaného rozboru novověkého materiálu, zachyceného sběrem v prostoru zaniklého hřbitova při kostele svatého Petra a Pavla v Unhošti, okr. Kladno, v roce 1954, je v první řadě historickou a ikonografickou metodou upřesnit interval doby vzniku zachycených devocionálií, popsat jejich funkci a charakter. Publikování takových dílčích, úzce časově, regionálně a věcně zaměřených analýz může v budoucnu napomoci vytvořit soubor obecně použitelných zásad pro co nejpřesnější datování tohoto typu nálezů na našem území.

Východiskem pro zpracování souboru jsou dříve publikované rozборы novověké pohřební výbavy z českých, moravských a slezských archeologických lokalit. Předložený text čerpá zejména ze série studií zaměřených na rozbor novověké pohřební výbavy z hrobových kontextů areálu zaniklého hřbitova u bývalého kostela sv. Jana v Oboře ve Šporkově ulici v Praze na Malé Straně (výzkum NPÚ v Praze č. 30/02 a 30/04). Přehledně se jedná o publikované nálezy souborů prstenů (*Omelka – Šlancarová 2007*), korálek (*Omelka – Řebounová 2008*), odpustkových křížů a křížových závěsků (*Omelka – Řebounová – Šlancarová 2009; tíž 2010*), špendlíků (*tíž 2011*), vybraných druhů náboženských medailek (*Omelka 2006; Omelka – Řebounová 2012; tíž 2016*) a soubor knoflíků (*Omelka et al. 2018*). Nálezy byly dále porovnávány na základě obdobných kusů z dalších výzkumů pohřebních lokalit (ucelený soupis publikovaných textů k problematice pohřebního ritu v barokních Čechách viz *Blažková – Omelka – Řebounová 2015*, soupis k problematice stavu a perspektivám bádání novověkého pohřebního ritu v Čechách viz *Omelka – Řebounová 2017* a plošný soupis a rozbor převážně publikovaných archeologických nálezů barokních devocionálií s poutním mariánským motivem na našem území viz *Omelka – Řebounová 2020*).

Historie lokality

Město Unhošť (*obr. 1a*) se nachází na okraji Křivoklátska. Severovýchodní a východní hranice katastru obce se kryjí s hranicí rozvodí řek Vltavy a Berounky. Středověká zástavba se z větší části rozkládala na pravém břehu Unhošťského (Lučnického) potoka, který patří spolu s Braškovským (Černým) potokem do soustavy levobřežních přítoků Loděnického potoka (Kačáku). Hlavní komunikační řád sídelní jednotky určují tři, respektive čtyři komunikace ve směru Praha, Beroun, Zbečno (Křivoklát), Karlovy Vary – Cheb (Doupov–Erfurt).

Skutečnost, že v minulosti na území sledovaného katastru nebyl učiněn dostatečně významný objev, který by vzbudil zvýšený zájem odborné veřejnosti, má za následek dosavadní nízkou úroveň poznání o historickém vývoji lo-

Obr. 1a. Unhošť, okr. Kladno. Poloha lokality na mapě Čech.

kalitě ve „světle“ archeologických pramenů. Přesto dosud skrovný fundus evidovaných archeologických nálezů dokládá kontinuální osídlení na katastru obce již od neolitu. Většina z těchto nálezů je uložena ve sbírkách Melicharova vlastivědného muzea v Unhošti.

Exkurz 1: Melicharovo vlastivědné muzeum v Unhošti

Snahy o založení muzea v Unhošti spadají do přelomu 19. a 20. století. Tehdy proběhla mohutná vlna zakládání regionálních muzeí, a to díky uspořádání Národopisné výstavy československé konané v Praze v roce 1895. Iniciátorem myšlenky byl řídící učitel místní měšťanské školy František Melichar (1842–1925), rodák z Louňovic pod Bláníkem. Základ unhošťské muzejní sbírky tvořily předměty sebrané pro potřeby Národopisné výstavy a její malé putovní regionální verze. Jednalo se zejména o předměty etnografického charakteru, cechovní památky nebo starožitnosti. Záhy po faktickém založení muzea v roce 1912 byly sbírky doplněny i o první archeologické nálezy.

Veškeré archeologické nálezy byly postupně získávány a v muzeu soustředěny místními amatérskými badateli v průběhu první poloviny 20. století. Mezi nimi vynikal především Jindřich Wolff (1878–1964), který byl po smrti zakladatele a prvního správce Františka Melichara v roce 1925 pověřen správou muzea. Součástí archeologické sbírky muzea jsou také odkazy ze soukromých sbírek zesnulých badatelů a muzejních spolupracovníků. Od padesátých let byl fond doplňován o nálezy získané pracovníky místního vlastivědného kroužku. Archeologické nálezy ze sbírek muzea zpravidla postrádají podrobnou dokumentaci kontextu archeologických situací. Absence nálezových okolností či jejich nedostatečná dokumentace pak brání bližšímu, především stratigrafickému zařazení. Při interpretaci takto získaného materiálu je třeba vycházet z obecně uznávaného chronologického zařazení obdobného materiálu. Některé z nálezů tak umožňují pouze rámcové zařazení do širšího časového období. Nejinak tomu bylo i v případě nálezů, které byly získány při úpravě okolí kostela sv. Petra a Pavla v Unhošti na přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století.

Prostor pohřebiště při kostele sv. Petra a Pavla v Unhošti

Pohřbívání na původním kostelním hřbitově bylo ukončeno v roce 1783 a v průběhu 19. století (konkrétně v letech 1821, 1845, 1882 a 1884) doznávaly okolní terény zásadních změn, kdy byl hřbitov postupně rušen a jeho historické terény byly následně odtěženy v souvislosti s úpravou nově rozšířeného veřejného prostranství v severní části současného Václavského náměstí (*Vyskočil 1954*, 5).

K prvnímu doloženému objevu nejstarších hrobů z mladohradištního období ve sledované lokalitě, na které upozornil Jindřich Wolff, došlo v listopadu roku 1931.¹

V hlášení z ledna roku 1932 byly upřesněny nálezové okolnosti, poloha a počet narušených hrobů: „Při snižování a prokopávání narazili dělníci na slovanské kostrové hroby, jichž bylo asi devět rozrušeno.“² Jindřich Wolff z těchto hrobů zachránil celkem pět celých a polovinu jedné bronzové záušnice. K nálezům došlo v prostoru tehdejší Slánské ulice (dnešní Lidická ulice), kdy při stavbě silnice mezi kostelem a domem čp. 12 („hostinec u Hamouzů“, dříve „U Bílého lva“) došlo k narušení kostrového pohřebiště. Zmiňovaný dům čp. 12 vybíhal v ose Pražské ulice, a uzavíral tak severovýchodní část náměstí (*obr. 1b*).

Po 2. světové válce došlo v severním prostoru Václavského náměstí k dalším, tentokrát rozsáhlejším zemním úpravám v souvislosti se zpřehledněním křižovatky s dnešní Lidickou a Pražskou ulicí. Nejprve byl v roce 1949 asanován zmiňovaný rohový dům čp. 12 a v letech 1953 a 1954 bylo provedeno snížení původní úrovně terénu cca o 1,5 m. Posloupnost uskutečněných stavebních úprav a popis nálezových okolností archeologických nálezů popsal podrobněji Jiří Vyskočil ve svém příspěvku publikovaném v muzejním zpravodaji (*Vyskočil 1954*). Vzhledem k předchozím nálezům z roku 1931 byl postup zem-

1 Archiv NZ Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i: Böhm, čj. 2806, 1931; 1548988472638_CTX193102806.

2 Archiv NZ Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i: Böhm, čj. 85, 1932; 1548988487679_CTX193200085.

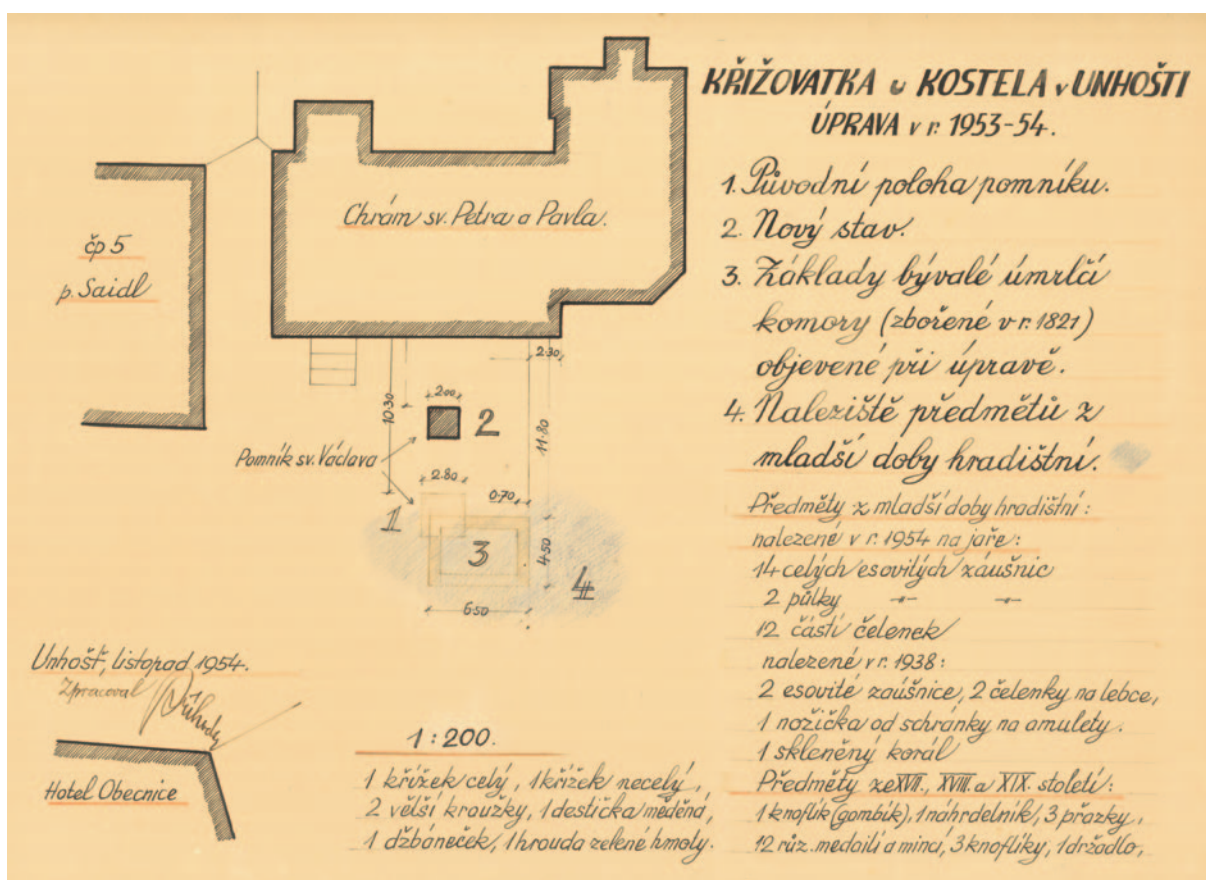
ních prací sledován členy místního vlastivědného kroužku, kteří po objevení nových nálezů ihned informovali tehdejší Archeologický ústav ČSAV. Olga Kytlicová, která se dostavila na místo, v nálezové zprávě pouze konstatovala skutečnost, že rozptýlení nálezů je způsobeno narušením terénu v souvislosti s pozdějším užíváním hřbitova či úpravou náměstí.³

Podrobnější dokumentaci vypracoval člen místního vlastivědného kroužku Josef Příhoda, který zhotovil situační nákres, v němž zachytil základy zaniklé márnice, prostor výskytu předmětů z mladší doby hradištní a novověku se stručným výčtem tehdy nalezených předmětů (obr. 2).

Záušnice a čelenky byly vyzvednuty cca 15 m jižně od střední části lodi kostela v prostoru okraje chodníku a sil-

Obr. 1b. Unhošť. Výřez z indikační skici stabilního katastru z roku 1840, k. ú. Unhošť, Rak 365. Národní archiv Praha.

Obr. 2. Unhošť. Plánek zaměření lokality od Josefa Příhody z roku 1954 s výčtem tehdy zachycených archeologických nálezů.

3 Archiv NZ Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i: Kytlicová, čj. 4747/54; 1549004147938_CTX195404747.

nice před sochou sv. Václava. V této souvislosti byly obnaženy i základy bývalé márnice, která je zobrazena ještě jako stojící stavba na indikační skice stabilního katastru z roku 1840. Márnice je zde zachycena i s částí hřbitovní zdi a vymezuje rozsah areálu původního hřbitova v tomto období (*obr. 1b a 2*).

Informace týkající se doby objevení a počtu jednotlivých nálezů se v řadě dostupných zpráv podstatně liší. Za současného stavu poznání můžeme pouze konstatovat, že v místních muzejních sbírkách je ze sledovaného prostoru hřbitova evidován soubor následujících předmětů: pod přírůstkovým číslem 133/67 15 ks splétaného bronzového či stříbrného drátu, který lze interpretovat jako členky nebo korpus na věnec (inv. č. A 697), fragmenty lebky se stopami měděnky, nepochybně po bronzových předmětech (záušnice, členka) (inv. č. A 698). Pod přírůstkovým číslem 134/67 fragment splétané tkaniny (inv. č. A 699), bronzová destička (inv. č. A 700), 11 kusů celých bronzových záušnic (inv. č. A 701–711) a 10 zlomků (inv. č. A 712), dřevo s kováním (inv. č. A 713), kroužky (inv. č. A 714–717), knoflík (inv. č. A 718), skleněný korál (inv. č. A 719), 2 fragmenty bronzové strusky (inv. č. A 720). Pod přírůstkovým číslem 135/67 přezky (inv. č. A 721, A 735–736), měděné mince datované do období 1800–1879 (inv. č. A 725–734), mincovní žeton (NORIMBERK, Johann Jacob Lauer) datovaný před rok 1825 (A 731), knoflíky (inv. č. A 737–739), keramický hrnek s hnědou glazurou (inv. č. A 740).

V tomto textu se zaměřujeme na šest novověkých devocionálií. Pracujeme se čtyřmi medailkami (inv. č. A 722, A 732, A 733 a A 734) a dvěma kříži (A 723 a A 724).

Bohužel počty do dnešní doby dochovaných novověkých devocionálií z lokality nejsme schopni porovnat s původním soupisem z roku 1954. Problém je, že v původním soupise je uvedena pouze celková suma 12 kusů předmětů jak pro nalezené medailky, tak pro nalezené mince. Původní počet započítaných kusů medailek nebyl v soupise samostatně veden, a nelze ho tedy ověřit. Celkový počet položek u křížů se soupisem souhlasí.

Stejně jako u starší hrobové výbavy ani u čtyř zachovalých novověkých medailek a dvou křížů neznáme jejich původní místo uložení na lokalitě. Jedná se pouze o sběrový materiál ze hřbitovního horizontu. K žádnému konkrétnímu pohřbu není možné níže popsané devocionálie přiřadit.

Obr. 3. Unhošť. Dobové foto chrámu sv. Petra a Pavla z fondů Melicharova vlastivědného muzea (1938).

Exkurz 2: Chrám sv. Petra a Pavla v Unhošti

První písemné zprávy o Unhošti se objevují po polovině 13. století v souvislosti s relokací Nového města pod Pražským hradem (pozdější Malé Strany) a fundací Přemysla Otakara II. měšťanům nově rozparcelovaného města. Ti získali část pozemků v Unhošti a sousedním Jenči (*Emler ed. 1882, 1020, č. 2347*). Chrám sv. Petra a Pavla (*obr. 3*) se poprvé objevuje v písemných pramenech o něco později, až v roce 1329 v souvislosti s dedikací českého krále Jana Lucemburského, který věnoval zdejší kostel s farou i právem podacím řádu Křižovníků s červenou hvězdou, a to společně s farou v Tachově (*Emler ed. 1890, 624, č. 1594*)

O stavebně historickém vývoji stavby máme prozatím kusé informace. Stavba si uchovala řadu gotických prvků. Jedná se o jednodílnou stavbu s gotickým polygonálním pětibokým presbytářem. V interiéru kostela je dochován gotický vítězný oblouk a gotické sanktuárium. Všechny uvedené gotické prvky je možné datovat do 13. století, sanktuárium druhotně situované v severovýchodní stěně presbytáře lze bezpečně datovat do čtyřicátých let 14. století.

Vzhledem k archeologické interpretaci nejstarších zjištěných kostrových pohřbů s bronzovými záušnicemi většího průměru v bezprostředním okolí stavby lze počátky kostela datovat do období 12. či první čtvrtiny 13. století.

Kostel byl za třicetileté války vypálen. V roce 1656 byla ke kostelní lodi přistavěna věž. V letech 1702 až 1724 proběhla rozsáhlá barokní přestavba. Byla prodloužena kostelní loď, vybudováno západní průčelí lodi, zároveň byla vybudována nová klenba nad presbytářem, přistavěna kruchtta a staticky zajištěna věž opěrnými pilíři z pískovcových kvádrů. Zásadní úpravy byly dokončeny k roku 1715, na což upomíná pamětní deska ze sliveneckého mramoru s příslušným chronogramem, zasazená v severní zdi pod kruchtou (Poche ed. 1982, 142; Štovićek 1994, 2).

Z funerálních památek se v lodi kostela zachovaly mramorové náhrobní desky. Nejstarší je znaková z roku 1521, která je umístěna pod kazatelnou, dále znaková ze 16. století, nacházející se na protilehlé straně lodi, figurální s poprsím kněze z r. 1613 a pod kruchtou znaková ze 16. století. Na vnější jižní straně presbytáře je umístěn kamenný náhrobek z roku 1701 (Poche ed. 1982, 142).

Rozbor a datace nálezů

Celkem bylo při rekonstrukci křížovatký zachyceno šest devocionálií. Z toho čtyři medailky (inv. č. A 722, A 732, A 733 a A 734), jeden přívěsek ve tvaru krucifixu (inv. č. A 724) a jedno torzo kříže do ruky, ze kterého se pouze částečně zachovala plastika Krista (inv. č. A 723).

Medailky

První položka (inv. č. A 722) je poutní ražená svátostka s vyobrazením Panny Marie Staroboleslavské na jedné a svatého Václava na druhé straně (obr. 4). Obdobnou svátostku zná Přibíl (1931, 61, pol. 219).

Obr. 4. Unhošť. Poutní svátostka ze Staré Boleslavi (položka A 722) s vyobrazením staroboleslavského Palladia na jedné a sv. Václava na druhé straně.

Obr. 5. Výřez z mědirytu znázorňuje procesí poutníků směřující do Staré Boleslavi. Rozmazané, „slíbané“ vyobrazení Palladia na rytině dokládá využívání tisku v rámci barokní zbožnosti. Obdobně, v rámci zbožnosti, byly využívány i barokní medailky. Jan Hiller (mezi lety 1716 až polovina 18. století). Srovnávací sbírka autorů.

Stará Boleslav je naším historicky významným poutním místem. Nejprve sem kroky poutníků vedly z důvodu propojení Staré Boleslavi se svatováclavskou legendou. V roce 1609, v přímé souvislosti s vydáním Rudolfova majestátu, se rozhodli kněží Tovaryšstva Ježíšova vypravit z Prahy do Staré Boleslavi procesí. Průvod byl uspořádán demonstrativně jako katolická slavnost a staroboleslavský reliéf při něm byl nesen na speciálním trůně ozdobeném perlami a drahokamy. Od této akce se mariánské poutě (*obr. 5*) do Staré Boleslavi k staroboleslavskému reliéfu pravidelně, byť s přestávkami, opakují do dneška (*Příbil 1931, 58*). Svátostku lze datovat na přelom 18. a 19. století.

Po třicetileté válce se pouti do Staré Boleslavi zaměřují jak na svatováclavskou legendu, tak na staroboleslavský mariánský reliéf. Vedle těchto dvou základních poutních cílů se v místě nachází ještě jeden významný artefakt, a to „staroboleslavský zázračný kříž“ umístěný v kostele sv. Václava (blíže k problematice svátostek ze Staré Boleslavi *Příbil 1931, 58–60*).

U druhé medailky (inv. č. A 732) se jedná o drobnou křestní medaili z přelomu 18. a 19. století s vyobrazením Panny Marie Staroboleslavské na jedné a výjevem křtu Ježíše Krista na druhé straně (*obr. 6*). Příbil uvádí obdobný líc, jaký je u popisovaného předmětu (vyobrazení Panny Marie Staroboleslavské), u svátostky 273 ze svého soupisu (*Příbil 1931, položka 273, str. 67*).

Obr. 6. Unhošť (položka A 732). Křestní symbolika se v nálezích z novověkých hřbitovních areálů nachází ojediněle. Můžeme předpokládat, že vzhledem k umístění Palladia na jedné straně předmětu, byla medailka nabyvatelem získána v souvislosti s poutí do Staré Boleslavi.

Na rubu předmětu je vyobrazen moment křtu Ježíše Krista Janem Křtitelem v řece Jordánu. Dle legendy Jan Křtitel jako mladý odešel do pouště, aby se připravil na své budoucí povolání. Následně ve věku 30 let se stal kazatelem, rozhodnutým připravovat lidi na příchod Vykupitele. Svým příkladným a asketickým životem se stal velmi populárním, proto za ním přicházelo mnoho lidí, které křtil v řece Jordánu. Tímto způsobem pokřtil i Ježíše Krista (*obr. 7*). Fassbinder zná analogický výjev u líce položky 571 (Ježíš Kristus, sv. Jan Křtitel) své studie (*Fassbinder 2003, 545*). I tuto svátostku můžeme časově zařadit na přelom 18. a 19. století.

Třetí medailka v pořadí (inv. č. A 733) je propagační svátostka (*obr. 8*) spojená s řádem sv. Benedikta, na jejíž jedné straně je znázorněn papež Řehoř I. Veliký, na druhé straně scéna Zvěstování Panny Marie, popsaného v Lukášově evangeliu (Lk 1,26–38). Okřídlený archanděl Gabriel oznamuje Panně Marii, kterou zastihne o samotě, klečící na klekátku nebo před ním a s modlitební knihou, že počne dítě Boží. Gabriel bývá zobrazován s lilii, symbolem čistoty, v ruce, případně svítkem či dopisem, výjimečně též s dlouhou trubkou, coby nástroji zvěstování. Na medailonu je patrně zobrazena lilie (*obr. 9*).

Podle legendy pocházel Řehoř z významné patricijské rodiny Annici, vystudoval práva a po roce 570 zastával v Římě úřad praetora. Rozčarován římskou politikou však brzy úřad opustil a nastoupil církevní dráhu. Po smrti svého otce roku 575 se stal velkým propagátorem benediktinské řehole a zakládal kláštery. Nejprve na rodinných statcích na Sicílii a v poté v rodinném

Obr. 7. Křest Krista je oblíbeným motivem křestních medailí. Výřez z obrazu Jana Lukáše Krackera (1719–1779) Křest Kristův. Obraz je umístěn v kostele sv. Petra a Pavla v Nové Říši. Foto Vojtěch Krajíček.

Obr. 8. Unhošť. Položka A 733 s výjevem Zvěstování Panny Marie a s vyobrazením sv. Řehoře I. Velikého je ukázkou katolické propagační medailky z období baroka.

Obr. 9. Obdobné členění výjevu Zvěstování si lze prohlédnout na obraze datovaném do doby po roce 1530 ze sbírek Českého muzea stříbra v Kutné Hoře (<https://www.cms-kh.cz/zvestovani-panny-marie-prirustkove-cislo-43579>).

Obr. 10. Unhošť. Do kategorie propagačních medailek je možné zařadit i položku A 734 s vyobrazením Neposkvrněného Srdce Panny Marie na jedné a pravděpodobně sv. Antonína Paduánského na straně druhé.

domě Monte Celio v Římě. Roku 577 jej papež Benedikt I. pověřil prací s římskou chudinou. Roku 579 jej papež Pelagius II. jmenoval svým legátem u císařského dvora v Konstantinopoli, odkud se vrátil roku 586. Poté působil jako jáhen v papežské kanceláři (blíže k Řehořově životní dráze *Rendina 2005*, 117–119). Tato položka je datovatelná do 18. století.

Poslední medailka (*obr. 10*) ze souboru (inv. č. A 734) nese na lícové straně vyobrazení Neposkvrněného Srdce Panny Marie, které je předmětem kultu jak u římskokatolické, tak řeckokatolické církve. Kult přímo navazuje na učení o Neposkvrněném početí Panny Marie. Katolická církev poukazuje na Mariino neposkvrněné srdce jako na jeden ze způsobů, jakým je z jejího hlediska možné vysvětlit její výjimečné postavení v dějinách spásy. Podle učení o Neposkvrněném početí Panny Marie byla Maria uchráněna dědičného hříchu. Vzhledem k tomu, že v křesťanské teologii je dědičný hřích chápán jako příčina hříšnosti každého člověka, katolické učení z toho dovozuje, že Maria byla uchráněna jakéhokoliv hříchu

Obr. 11. Rytina sv. Antonína Paduánského z konce 18. století. Srovnávací sbírka autorů.

osobního. Ve světle této nauky se Panna Maria jeví jako prototyp bezhříšného člověka (blíže *Adam 1998*, 207–208).

U rubové strany se s vysokou pravděpodobností jedná o vyobrazení svatého Antonína z Padovy s Ježíškem na ruce. Pro stav předmětu ale toto určení není možné jednoznačně doložit (*obr. 11*). Opis je zachován pouze v náznaku. Na základě celkového provedení lze položku datovat na přelom 18. a 19. století.

Obr. 12. Unhošť. Torzo odpustkového kříže (položka A 723). V rámci skonu byly s tímto křížem spojeny odpustky pro umírajícího. Proto byl také kříž následně uložen s nebožtíkem do hrobu.

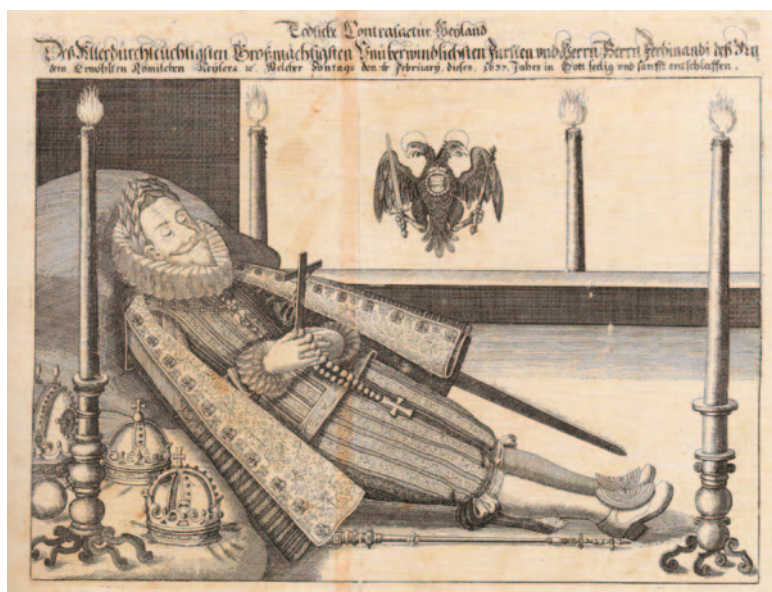
Kříže

Na základě použitého materiálu (jedná se o měkkou šedou slitinu, pravděpodobně o olovo) u položky inv. č. A 723 a jejího celkového provedení lze předpokládat, že zachovalé torzo trupu prezentuje poškozenou část výzdoby tzv. odpustkového kříže (*obr. 12*). Tedy kříže, který se vkládal umírajícímu, případně nebožtíkovi do ruky a byl opatřen odpustkem uděleným pouze pro konkrétní osobu. Z výzkumu ve Šporkově ulici v Praze na Malé Straně víme, že olověné kříže, případně olověné plastiky Krista v kombinaci s dřevěným křížem bývaly často jednorázovou záležitostí, použitou až při příležitosti smrti a pohřbu. V srovnávacím materiálu tohoto výzkumu se to týkalo především olověných kusů skupiny 1 a 2 ze šporkovského katalogu nálezů, pro které – vzhledem k ne příliš kvalitnímu a estetickému zpracování – nepřichází jiné využití než pro účel pohřbu téměř v úvahu. Totéž lze předpokládat u zde popisovaného kříže.

Naopak u precizněji provedených kusů odpustkových křížů z hrobových kontextů lze předpokládat, že mohlo jít o krucifixy z domácího inventáře zemřelých, např. o krucifixy, které si lidé zavěšovali na stěny svých příbytků a kterých jako pohřebních bylo užito z důvodu nutnosti nebo osobní vazby zemřelého k předmětu (blíže *Omelka – Řebounová – Šlancarová 2009*). Torzo lze datovat do 2. poloviny 18. století.

Obr. 13. Unhošť. Mosazný credo-kříž (položka A 724). Na růženci tyto kříže symbolizují modlitbu Credo.

Obr. 14. Umístění jednotlivých typů křížů v rámci funerální kultury si můžeme prohlédnout na rytině z roku 1637 s výjevem z pohřbu císaře Ferdinanda II. Podle *Decker – Jeitler 2019*.

Druhý křížek (inv. č. A 724) spadá do skupiny obecných křížů, tedy křížů vztahujících se přímo k uctívání Krista. Vzhledem k použitému materiálu a provedení je pravděpodobné, že křížek plnil původně funkci tzv. credo-kříže na růženci (*obr. 13*). Forma výzdoby a celkové provedení závěsku umožňují datovat jeho výrobu do 2. poloviny 18. století (blíže *Omelka – Šlancarová 2018, 79*).

Samotný růženec byl především ostentativním atributem katolické zbožnosti a lze jej právem řadit mezi předměty, které v každodenním světě barokního člověka zaujímaly obzvlášť citlivé a významné místo. Nebyl pouze součástí pohřební výbavy (*obr. 14*). Pronikl do všech společenských vrstev, neobešla se bez něj řada církevních úkonů ani praktik spojovaných s lidovou zbožností (blíže *Omelka – Řebounová 2008*). I tento křížek je datovatelný do 2. poloviny 18. století.

Závěr

Soubor novověkých devocionálií byl shromážděn v roce 1954 při stavebních úpravách místní komunikace. Ve fondech je soubor uložen bez možnosti přiřazení jednotlivých předmětů ke konkrétním pohřbům. Z lokality do muzea bylo mimo jiné předáno šest zde interpretovaných předmětů. Čtyři medailky (inventární čísla A 722, A 732, A 733 a A 734) a dva kříže (inventární čísla A 723 a A 724).

Nejstaršími předměty ze souboru jsou kříže. Jak torzo kříže do ruky (inv. č. A 723), tak menší přívěsek ve tvaru jetelového kříže (inv. č. A 724) jsou datovatelné do 2. poloviny 18. století. Tři medailky (inv. č. A 722, A 732 a A 734) ze souboru jsou o něco mladší než kříže a lze je datovat na přelom 18. a 19. století. Poslední položka ze souboru (inv. č. A 733) je zařaditelná pouze širěji do 18. století.

Symbolika použitá na medailkách tyto předměty řadí do katolického prostředí. Dvakrát se na nich nachází motiv staroboleslavského Palladia (inv. č. A 722 a 732), po jednom je zastoupeno vyobrazení sv. Václava (položka A 722), sv. Jana Křtitele (inv. č. A 732), sv. Řehoře (inv. č. A 733) a pravděpodobně sv. Antonína z Padovy (inv. č. A 734). Po jednom je zpodobněn i výjev Zvěstování Panny Marie (inv. č. A 733) a výjev Neposkvrněného Srdce Panny Marie (inv. č. A 734).

Jelikož se v různých formách provedení nachází na všech čtyřech medailkách symbolika Panny Marie, lze medailky spojit s jejím kultem. Kříže pak lze přiřadit ke kultu Ježíše Krista. Symboliku Krista zároveň nese i inv. č. A 732, a to ve spojení s Janem Křtitelem (Kristův křest v řece Jordánu).

Datace devocionálií ze souboru do období 2. poloviny 18. století až přelomu 18. a 19. století koresponduje s faktem, že kostelní hřbitov od roku 1821 postupně zanikal. Zároveň to odpovídá i zkušenosti z ostatních novověkých hřbitovních lokalit, kdy archeologicky vyzvednuté soubory devocionálií lze většinou datovat do období cca čtyřiceti let před datem zániku (zrušení) hřbitovního areálu. Zpravidla se jedná o předměty, které byly do hrobů vloženy v pozdní fázi pohřbívání na lokalitě. Tato skutečnost je způsobena tím, že v případě katolických hřbitovů se většinou jedná o pohřebiště etážová, kdy je více jedinců pohřbíváno postupně do stejného hrobového místa. Ve chvíli naplnění hrobového místa pak docházelo, při ukládání nového pohřbu, k vyzvednutí starších ostatků z hrobu a k jejich přemístění do osária. Čas, po kterém byly starší pohřby přesunuty do osária, byl odvislý od intenzity pohřbů do té či oné pohřební jámy.

Katalog

Inventární číslo: A 722

Typ předmětu: sedmihranná svátostka s otvorem na zavěšení v horním cípu.

Materiál: mosaz – ražba (materiálový rozbor nebyl realizován).

Výška: 32,5 mm. **Šířka:** 25,5 mm. **Hmotnost:** 1,8 g.

Popis: sedmihran s průvrtem v horním cípu předmětu.

Líc: v dvojité hladké lince je umístěn perlovec tvořený šesticípými hvězdami. Uvnitř se nachází vyobrazení Panny Marie Staroboleslavské s Ježíškem na pravé ruce. Oba mají paprscité svatozáře. Vně vnitřního obvodu perlovce opis: BOLES.LAVES.BILDT.

Rub: stojící sv. Václav se štítem, v pozadí v náznaku dvě postavy andělů, praporec sv. Václava takřka nezřetelný; opis: S. W. _A. BOH.

Datace: přelom 18. a 19. století.

Uctívání: Panna Marie Staroboleslavská, sv. Václav.

Inventární číslo: A 723

Typ předmětu: plastika Krista.

Materiál: olovo – odlitek (materiálový rozbor nebyl realizován).

Výška: 61 mm. **Šířka:** 33 mm. **Hmotnost:** 29,9 g.

Popis: plasticky provedená postava ukřižovaného Krista (plastika zachována torzovitě, odlomeny části rukou a nohou).

Líc: muskulatura v náznaku zřetelná, schematizovaná; hlava: natočená mírně k pravému rameni, náznak vlasů, na hlavě schematizovaná trnová koruna, obličej: detaily zjednodušené; paže: levá zachována po loket, pravá v oblasti ramene odlomena; nohy: levá odlomena v kolenní pravá v oblasti stehna; přiléhavá bederní rouška.

Rub: hladký se stopami koroze.

Datace: 2. polovina 18. století.

Uctívání: Ježíš Kristus.

Inventární číslo: A 724

Typ předmětu: přívěsek tvaru jetelového kříže.

Materiál: mosaz – odlitek (materiálový rozbor nebyl realizován).

Výška: 42 mm. **Šířka:** 23 mm. **Hmotnost:** 4,4 g.

Popis: jetelový kříž s tělem ukřižovaného Krista; v horní hraně svislého břevna otvor na zavěšení. Tělo a kříž jsou spojeny nýtem.

Líc: plasticky provedená postava ukřižovaného Krista, tělo schematizované, přesahuje šířku dřívku; muskulatura: vlivem koroze nezřetelná; hlava: natočená k pravému rameni, paže: pravá takřka napnutá, levá mírně prověšená, v úhlu cca 60° k ose těla, nohy (málo zřetelné): napnuté, spojené (po celé délce); bederní rouška: vlající, mohutná; kolem hlavy, na rameni kříže náznak svatozáře; nad Kristovou hlavou obdélná nápisová tabulka.

Rub: hladký, rozlišitelný je pouze trn spojující Krista s křížem.

Datace: 2. polovina 18. století.

Uctívání: Ježíš Kristus.

Inventární číslo: A 732

Typ předmětu: kruhová svátostka s odlomeným podélným závěsem.

Materiál: měď – ražba (materiálový rozbor nebyl realizován).

Výška: 24 mm. **Šířka:** 23,5 mm. **Hmotnost:** 2,2 g.

Popis: kruh s odlomeným podélným očkem.

Líc: V perlovci se nachází vyobrazení Panny Marie Staroboleslavské s Ježíškem na pravé ruce. Oba mají paprscité svatozáře. Panna Marie má na hlavě gotickou korunu. U vnitřního obvodu perlovce opis: MARIA. V BUNZLAU.

Rub: V perlovci vpravo stojí postava sv. Jana Křtitele v plášti a s berlou v levé ruce. Z „lastury“ leje vodu z řeky Jordánu na hlavu vlevo klečícího Ježíše Krista oděného v bederní roušce. Kristus má kolem hlavy paprscitou svatozář. V horní části obrazu se vznáší holubice, symbol Ducha svatého. U vnitřního obvodu perlovce opis: ECCE AGNUS DEI.

Datace: přelom 18. a 19. století.

Uctívání: Panna Marie Staroboleslavská, Ježíš Kristus, sv. Jan Křtitel.

Inventární číslo: A 733

Typ předmětu: oválná svátostka s příčným závěsem.

Materiál: mosaz – odlitek (materiálový rozbor nebyl realizován).

Výška: 23 mm. **Šířka:** 18 mm. **Hmotnost:** 4 g.

Popis: ovál s příčným očkem.

Líc: V dvojité hladké lince je umístěno poprsí papeže Řehoře I. orientované vpravo. Na hlavě má Řehoř umístěnu tiáru, za hlavou svatozář. Oblečen je do slavnostního roucha. Opis: S.GREGORIVS.P.

Rub: V dvojité hladké lince je vyobrazena přikrčená postava orientovaná vlevo, s pravou rukou umístěnou na rozevřené knize. Za ní vpravo stojí málo zřetelná postava se vztyčenou pravicí a s lilii v levé ruce. Nad výjevem se vznáší Duch svatý ve tvaru holubice. Obě postavy mají nad hlavami diskovité svatozáře. Bez opisu.

Datace: 18. století.

Uctívání: sv. Řehoř I. (patron dolů, zpěváků, hudebníků, studentů sborového a chorálního zpěvu, zedníků).

Inventární číslo: A 734

Typ předmětu: kruhová svátostka s podélným závěsem.

Materiál: mosaz – ražba (materiálový rozbor nebyl realizován).

Výška: 21 mm. **Šířka:** 21 mm. **Hmotnost:** 3,8 g.

Popis: kruh s podélným očkem.

Líc: V hladké lince se nachází vyobrazení Panny Marie, zepředu, do pasu, s planoucím srdcem na hrudi. Mariina pravá ruka ukazuje na planoucí srdce. Levá ruka natočena směrem k pozorovateli. Planoucí srdce obklopuje paprscitá svatozář. Marie má hlavu zakrytu plachetkou. Po obvodu opis: S. COOR_____MARIA [CUORE DI MARIA].

Rub: V hladké lince v náznaku postava mnicha v sutaně do pasu s Ježíškem na pravé ruce. **Opis:** nečitelný.

Datace: přelom 18. a 19. století.

Uctívání: Panna Marie, Neposkvrněné Srdce Panny Marie, sv. Antonín z Padovy.

Prameny a literatura

- Adam, A. 1998: Liturgický rok. Praha.
- Blažková, G. – Omelka, M. – Řebounová, O. 2015: The Death and Burial in Post-Medieval Prague. In: S. Tarlow (ed.), The Archaeology of Death in Post-medieval Europe. Warsaw – Berlin, 204–221.
- Emler, J. ed. 1882: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars II. Annorum 1253–1310. Pragae.
- Emler, J. ed. 1890: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars III. Annorum 1311–1333. Pragae.
- Fassbinder, S. 2003: Wallfahrt, Andacht und Magie. Bonn.
- Decker, V. – Jeitler, M. 2019: Habsburgische Trauerkultur im Stadtraum am Beispiel Wiens in der frühen Neuzeit. In: T. Kühtreiber et al. (Hrsg.), Leben mit dem Tod. Der Umgang mit Sterblichkeit in Mittelalter und Neuzeit. Beiträge der internationalen Tagung in St. Pölten, 11. bis 15. September 2018. Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 35. Wien, 331–349.
- Omelka, M. 2006: Nález neobvykle členěného medailonu s vyobrazením kříže svatého Benedikta a Zachariášova požehnání ze Šporkovy ulice čp. 332/III v Praze. Archaeologica Pragensia 18, 144–152.
- Omelka, M. – Petřík, J. – Prokeš, L. – Řebounová, O. – Šlancarová, V. 2018: Soubor knoflíků ze zaniklého hřbitova při kostelu sv. Jana v Oboře (Praha – Malá Strana). Archeologie ve středních Čechách 22, 709–744.
- Omelka, M. – Řebounová, O. 2008: Soubor korálků ze zaniklého hřbitova při kostelu sv. Jana v Oboře (Praha – Malá Strana). Archeologie ve středních Čechách 12, 606–679.
- Omelka, M. – Řebounová, O. 2012: Soubor medailonů a feníků se symbolikou sv. Benedikta ze zaniklého hřbitova při kostelu sv. Jana v Oboře (Praha – Malá Strana). Archeologie ve středních Čechách 16, 983–1019.
- Omelka, M. – Řebounová, O. 2016: Zboží pro chudé a bohaté – „originály“ a dobové „padělky“ náboženských medailek na příkladu nálezů z hrobových kontextů. Archaeologia historica 41, 309–325.
- Omelka, M. – Řebounová, O. 2017: Stav a perspektivy bádání novověkého pohřebního ritu v Čechách. Archaeologia historica 42, 117–133.
- Omelka, M. – Řebounová, O. 2020: Archeologické nálezy barokních devocionálií s poutním mariánským motivem. In: M. Holubová (red.), Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska IX. Duchovní a hmotné aspekty zbožné peregrinace. Praha, 34–51.
- Omelka, M. – Řebounová, O. – Šlancarová, V. 2009: Soubor křížků ze zaniklého hřbitova při kostelu sv. Jana v Oboře (Praha – Malá Strana). I. Obecné formy kříže. Archeologie ve středních Čechách 13, 1001–1083.
- Omelka, M. – Řebounová, O. – Šlancarová, V. 2010: Soubor křížků ze zaniklého hřbitova při kostelu sv. Jana v Oboře (Praha – Malá Strana). II. Speciální kříže. Archeologie ve středních Čechách 14, 467–520.
- Omelka, M. – Řebounová, O. – Šlancarová, V. 2011: Špendlík – před hradbou a za hradbou. Archaeologia historica 36/2, 523–540.
- Omelka, M. – Šlancarová, V. 2007: Soubor prstenů ze zaniklého hřbitova při kostelu sv. Jana v Oboře (Praha – Malá Strana). Archeologie ve středních Čechách 11, 671–709.
- Omelka, M. – Šlancarová, V. 2012: Nálezy šperků, devocionálií a součástí oděvů z kostela svatého Jakuba v Jihlavě. Archeologické výzkumy na Vysočině 3, 75–132.
- Poche, E. ed. 1982: Umělecké památky Čech 4. T/Ž. Praha.
- Příbil, B. 1932: Soupis československých svátostek, katolických medailí a jetonů. Díl I. Numismatický časopis Československý 7, 1–83.
- Rendina, C. 2005: Příběhy papežů. Praha.
- Šťovíček, J. 1994: Chrám sv. Petra a Pavla v Unhošti. Památky našeho kraje 3. Kladno.
- Vyskočil, J. 1954: Křížovatka u kostela v Unhošti. Zprávy Melicharova vlastivědného musea v Unhošti 5, 3–6.

An assemblage of medals and crosses from the abandoned cemetery at the church of St. Peter and Paul in Unhošť

In 1954, during construction works on a local road, an assemblage of modern era devotional items was recovered. Among other things, four medals and two crosses originating from this site were handed over to the museum in Unhošť, however, it was not possible to link individual items to particular burials.

The earliest objects in the assemblage are crosses. The fragment of a hand cross and a smaller clover-shaped pendant are datable to the second half of the 18th century. The three small medals are slightly later than the crosses and may date back to the turn of the 19th century. The last medal is only classifiable as originating from the 18th century. The symbolism used on the medals places these objects into a Catholic environment. The motif of the Palladium of Stará Boleslav is twice represented on them, and St. Wenceslas, St. John the Baptist, St. Gregory and probably St. Anthony of Padua are depicted on the small medals always once. The Annunciation of the Virgin Mary and the Immaculate Heart of Mary are also depicted just once.

The dating of the devotional items to the period from the second half of the 18th century to the turn of the 19th century corresponds with the fact that the church graveyard was gradually disappearing from 1821 onwards. This also seems to be in accordance with experience from other modern era burial sites where archaeologically recovered devotional items have mostly been dated to a period of approximately forty years before the demise (abandonment) of the burial ground. These are usually objects which were placed in graves during a later phase of burial activities on the site. The reason for this is the fact that in the case of Catholic cemeteries, most burials were arranged in levels, i.e. several individuals were buried successively in the same grave space. When the grave space was filled, the earlier remains were then removed from the grave and transferred to an ossuary, when a new body was laid to rest in the grave.

English by *Jan Machula*

Fig. 1. Uhošť. Section of an indicative sketch of the Stable Cadastre from 1840.

Fig. 2. Site survey plan from 1954 containing a list of archaeological features recorded at that time.

Fig. 3. Period photograph of the Church of St. Peter and St. Paul (ca. the 1930s).

Fig. 4. Pilgrimage medal from Stará Boleslav with a depiction of the Palladium of Stará Boleslav on one side and St. Wenceslas on the other.

Fig. 5. Section of a copperplate depicting a procession of pilgrims heading towards Stará Boleslav.

Fig. 6. Baptismal symbolism is rarely found in finds from modern era cemeteries.

Fig. 7. The baptism of Christ is a popular motif on baptismal medals. Section of a painting by Johann Lucas Kracker (1719–1779), *The Baptism of Christ*.

Fig. 8. Small medal with the Annunciation of the Virgin Mary and an image depicting St. Gregory the Great.

Fig. 9. Similar division of the Annunciation scene in a painting dated after 1530.

Fig. 10. Small medal with the Immaculate Heart of Mary on one side and probably St. Anthony of Padua on the other.

Fig. 11. Engraving depicting St. Anthony of Padua, late 18th century.

Fig. 12. Fragment of a pardon cross. Indulgences for the dying were associated with this cross type. That is why the cross was also subsequently placed in the grave, along with the deceased person.

Fig. 13. Brass credo cross. These crosses symbolize the Credo prayer in rosary beads.

Fig. 14. Placement of different cross types within a funerary scene. A 1637 engraving depicting the funeral of Emperor Ferdinand II.

Marian Krucký, Melicharovo vlastivědné muzeum, tř. Dr. Beneše 1, 273 51 Unhošť
muzeum@muunhost.cz

Martin Omelka, Otakara Řebounová, Archiv hl. m. Prahy, Archivní 6, 149 00 Praha 4
martin.omelka@praha.eu; otakara.rebounova@praha.eu

